

ASES
IX. INTERNATIONAL SCIENTIFIC
RESEARCH CONGRESS

CONFERENCE BOOK

EDITOR PROF. DR. BEKIR KOCADAS

**ASES IX. INTERNATIONAL SCIENTIFIC
RESEARCH CONGRESS**

MAY 08-10, 2024

**ADYAMAN UNIVERSITY, ADYAMAN
TURKEY**

EDITOR PROF. DR. BEKIR KOCADAS

COPYRIGHT©2025

**BY ASES PUBLICATIONS COMPANY LIMITED ALL RIGHTS RESERVED. NO
PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED, DISTRIBUTED OR
TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING
PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL
METHODS, WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUB
LISHER, EXCEPT IN THE CASE OF BRIEF QUOTATIONS EMBODIED IN
CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER NONCOMMERCIAL USES PERM
ITTED BY**

COPYRIGHT LAW.

ASES PUBLICATIONS® IT IS

**RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY THE PUBLISHING ETHICS
RULES.**

ASES PUBLICATIONS-2025©

ISBN: 978-625-96918-3-1

CONFERENCE ID

CONFERENCE TITLE

ASES IX. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

DATE AND PLACE

MAY 08-10, 2025,

ADYAMAN UNIVERSITY, ADYAMAN TURKEY

ORGANIZATION

ASES

(ACADEMY OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STUDIES)

&

ADYAMAN UNIVERSITY

LANGUAGES

TURKISH, ENGLISH, RUSSIAN

MUHAMMED ŞEFÎ' DİYÜBENDÎ'NİN AHKÂMU'L-KUR'ÂN'DAKİ YÖNTEMİ

Abdussamed KARATAŞ

Adıyaman Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri-İslam Hukuku, 0009-0003-0406-0166

Özet

Müftü Muhammed Şefî' Diyûbendî, "Ahkâmu'l-Kur'ân" adlı çalışmasında yalnızca hüküm içeren ayetleri ele almış ve bu ayetleri fıkhi bir bakış açısıyla yorumlamıştır. Ayetleri tefsir ederken, her biri için meseleleri ayrı başlıklar hâlinde incelemiş ve meselelere dair görüşünü açıkça belirtmiştir. Kullandığı başlık türleri oldukça çeşitlidir: soru şeklinde, reddiye şeklinde, “delil” veya “istidlal” ifadeleriyle, “tahkik” vurgusuyla ya da Hanefî mezhebine özgü delilleri sunacak biçimde başlıklandırmalar yapmıştır. Ayetleri sadece fıkıh bablarıyla değil, aynı zamanda ahlak, akaid, tasavvuf ve sosyal konulara dair içeriklerle de ilişkilendirerek başlıklandırmıştır. Zaman zaman başlıkları kafiyeli şekilde seçerek metne edebi bir tat da katmıştır. Müellif, ayetlerin farklı anlamlara yol açabilecek yönlerine temas etmiş, ayetler arası veya ayet-hadis arası zıtlık gibi görünen durumlarda tearuzu kaldırmaya yönelik açıklamalar yapmıştır. Muhammed Şefî', meselelerde kendi görüşünü belirtirken “Aciz kul der ki”, “Ben derim ki” gibi tevazu ifadeleriyle söze başlamakta, bu da onun hem ilmi hem ahlaki yönünü göstermektedir. Ayrıca, eserinde çok sayıda dipnota yer vererek hadislere dair tahriçler yapmış, alimlerin görüşlerini açıklamış ve metinde geçen muğlak ifadeleri açmıştır. Ahkâmu'l-Kur'ân çalışmasında, hem klasik fıkıh ve usul metotlarını kullanmış, hem de çağdaş meseleleri ihmal etmeyerek geniş bir perspektif ortaya koymuştur. Hanefî mezhebinin Kur'an'dan dayanaklarını sistemli biçimde gösterme amacı taşıyan bu eser, onun derin fıkıh bilgisini, metot zenginliğini ve metodolojik titizliğini yansıtmaktadır.

19

Anahtar kelimeler: Muhammed şefî' diyûbendî, ahkâmu'l-kur'ân, fıkıh, islam hukuku, fetva

Abstract

Mufti Muhammad Shafi Deobandi, in his seminal work Ahkam al-Qur'an, focuses exclusively on the Qur'anic verses that contain legal rulings and interprets them through a juristic lens. In his exegesis, he analyzes each issue under distinct headings, clearly articulating his legal opinions. The variety in his classification is noteworthy; headings appear in the form of questions, rebuttals, expressions such as “evidence” or “deduction,” with an emphasis on “verification,” or by presenting proofs specific to the Hanafi school. Importantly, Shafi does not limit his discussion to jurisprudential subjects alone; he also relates the verses to themes such as ethics, theology (ʿaqidah), Sufism, and socio-cultural matters. At times, he employs rhymed headings, adding a literary dimension to the text. He draws attention to aspects of the verses that may lead to diverse interpretations and offers reconciliatory explanations in cases of apparent contradictions—whether between verses themselves or between a verse and a hadith. In presenting his views, Shafi often begins with expressions of humility—such as “This humble servant says” or “I say”—reflecting his scholarly demeanor and moral character. His work includes extensive footnotes, providing hadith authentication (takhrij), elaborating on the opinions of classical scholars, and clarifying ambiguous expressions. In Ahkam al-Qur'an,

Muhammad Shafi successfully integrates classical methodologies of Islamic jurisprudence and legal theory while also addressing contemporary legal issues, thereby offering a comprehensive and multidimensional perspective. The work aims to systematically demonstrate the Qur'anic foundations of the Hanafi school, and in doing so, reflects the author's profound knowledge, methodological richness, and scholarly rigor.

Keywords: Muhammad Shafi Deobandi, Ahkam al-Qur'an, fiqh, Islamic law, fatwa

1. GİRİŞ

İslam düşünce tarihinde Kur'an'ın hükümlerini ele alan ve bu hükümleri açıklayan, Ahkamu'l-Kur'an alanındabirçokeser, İslam alimlerinin üstün çabalarıyla raflarda yerini almıştır. Hicri ikinci asırdan itibaren günümüze kadar, Ahkamu'l-Kur'an'a dair birçok eser telif edilmiştir. Bu eserlerin başında Mukâtil b. Süleyman'ın eseri gelmektedir. Daha sonrasında İmamı Şafii deAhkamu'l-Kur'anadında bir eser kaleme almıştır. Ne yazık ki bu eser günümüze ulaşamamıştır. Bu alimlerin ardından birçok mezhep ve görüşten alimlerAhkamu'l-Kur'an alanındaeser telif etmiştir.

Son dönemde yazılanAhkamu'l-Kur'an çalışmalarından birisi Şeyh Eşref Ali Tehânevi'ninyazım fikrine öncülük etmiş olduğu veaynı zamanda kendi öğrencilerindenbir heyete tevdi ettiği Ahkamu'l-Kur'anadlı çalışmadır. Bu çalışmabeş kıymetli alimin çabalarıyla tamamlanmıştır. Şüphesiz ilmi bir değere sahip olan bu çalışmanın, her ne kadar diğer çalışmalara benzer tarafları olsa da bu alanda yazılıp yalnızcafıkıh hükümleriyle yetinmemesi, tefsir, kuran ilimleri, hadis, usul-u-fıkıh, akide, ahlak, irşat, tasavvuf, terbiye, toplumsal konular gibi konuların hükümlerini deiçermesiyle, diğerAhkamu'l-Kur'an çalışmalarından birçok yönden ayrılmaktadır. Meseleleri daha kapsamlı ele almakta ve hükümleri açıklamaktadır. Yaklaşık yarım asırlık bir yazım serüveni olan bu eserin yazılma fikri, yazım süreci ve eserin tamamlanması da bu eser için gösterilen çabanın ne kadar üstün olduğunu bizlere göstermektedir. Hint kıtasından Diyûbend alimlerinin yazımına öncülük etmiş olduğu bu kıymetli çalışma, bizlere aynı zamanda Diyûbend Daru'l-Ulumu'nunilmi konumunu da göstermektedir.

Hint kıtasındaki alimlerin son asırlarda Kur'an ve sünnete olan ilmi hizmetleri fevkalade olup, takdire şayandır. Müslümanlar böylesi ilmi çalışmalar vesilesiyle kıtalar aşarak, farklı kıtalardan kıymetli alimlerin eserlerinden istifade etmektedir.Bu kıymetli alimlerden bir tanesi de hiç şüphesizKaraçiDaru'l-Ulum üniversitesinin kurucusu Muhammed Şefi Osmani Diyûbendi'dir. Kendisibirçok ilmi çalışmaya öncülük ettiği gibi, birçok talebenin yetişmesine de vesile olmuş -ve olmaktadır-, aynı zamanda ardında bıraktığı, Muhammed Refive Muhammed Taki başta olmak üzere kendisinin yetiştirmiş olduğu evlatları da ilme katkıda bulunmuş nice talebeler yetiştirmiştir.

Bu çalışmamız da Ahkamu'l-Kur'an kitabını inceleyip,kitabın genel yöntemi ve bununla beraberkullanmış olduğu usul yöntemlerini ele alacağız.

2. AHKAMU'L-KURAN

İslam kütüphanesi, İslam âlimlerinin, Kuran-ı Kerim'e hizmet için kaleme aldığı tefsirlerle doludur. Bu alimlerden bir kısmı tek bir eserde, tefsir ilmindeki tüm konuları ele almış, diğer bir kısmı da sadece bir yönüyle ele almıştır. Şöyle ki; kimi tefsirinde, kelimeleri tefsir, garip lafızları açıklamak ve i'rabvucuhlarını beyan etmekle uğraşmış. Kimisi ise rivayet ve eserleri

tahlil etmiş. Bazıları kuran-ı kerimdeki kelimeler konularını ele almış, bir diğeri de belagat ve icâz yönünü ele almıştır. Bu şekilde Kuran-ı Kerim birçok yönüyle tefsir edilmiştir.

Bu tefsir çeşitleri göz önüne alındığında kuran-ı kerimin, belkide en önemli ve fayda bakımından da en çok faydalı olanı; Kuran'ı Kerim'den şeri' hükümler çıkarmak ve çıkarılan hükümleri tefsir etmektir. Kur'an'dan çıkarılan bu hükümlere Ahkamu'l-Kuran denilmektedir. Ahkam kelimesi Arapça h-k-m kökünden türeyen hüküm kelimesinin mükesser çoğuludur. Sözlüklerde masdar olarak; "iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek; karar vermek" (İbn Manzur, 1414, Zebidi, 1965, İsfahani, 2014) mânalarında, isim olarakta "ilim, derin anlayış, karar ve yargı" (Zebidi 1965) anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda sözlükte; "bir şeyi diğeri bir şeye isbat veya nefi suretiyle isnat etmek" (Cürcani, 1983, Bilmen) manasında gelmektedir. Şer'î hüküm ise, Hanefî usulcülere göre "şâriin, kulların fiillerine ilişkin hitabı ile sabit olan şey" veya "şâriin, kulların fiillerine ilişkin hitabının eseri" şeklinde tanımlanır. (Taftazani 1996) İlerleyen zamanlarda usulcüler tarafından "Mükelleflerin fiillerine iktiza yani talep veya tahyir, veya vazı yoluyla taalluk eden hitabı ilahinin eseridir." (Bilmen) şeklinde de tarifi yapılmıştır. "Ahkamu'l-Kur'an" ifadesi mürekkep olarak: "kendilerinden amelî hükümlerin çıkarıldığı âyetler ve bunlardan çıkarılan hükümler" demektir. (Üzüm, 1998, Bayanunı 1998)

Bir kısım alimlerimiz, Kuran'ın hükümlerini bir arada toplamak için üstün gayret göstermiş ve bu alanda nice eserler kaleme almışlardır. Kâtip Çelebi bu alanda yazıldığı bilinen en eski kitabın imam Şafii'nin "Ahkam'ul Kur'an"ı olduğunu ifade etmiştir. (Kâtip Çelebi, 2021) Ancak yapılan son araştırmalara göre daha öncesinde Mukatil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) "Tefsîrû'l-Hamsi Mi'e Aye Mine'l-Kur'ân" adlı eserinin bu alanda yazılan ilk eser olduğu görülmektedir. (Türker, 2020) İmam Şafî'ye (ö. 204/820) nispet edilen tefsir ise günümüze ulaşmamış, Günümüzde tedavülde olup basılı olan "Ahkamu'l Kur'an li's-Şafii" (Şafii'nin Ahkam'ul Kuran'ı) kitabıysa, İmam Beyhaki'nin, Ahkam'ul-Kur'an'a dair bahisleri, İmam Şafii'nin muhtelif eserlerinden toplayıp, hazırlamış olduğu bir kitaptır. Bu iki alimden sonra, her mezhepten bir kısım fakihler bu yolu izlemiş, Ahkam'ul-Kur'an'a dair eser telif etmişlerdir. Bu alanda yazılan en meşhur kitaplar, yazarlarıyla beraber şöyledir:

- 1- Ahkam'ul-Kur'an, Ebu'l Hasan Ali b. Hacer es-Sa'di (ö. 244/858)
- 2- Ahkam'ul-Kur'an, Ebu İshak İsmail b. İshak el-Ezdi el-Basri (ö. 282/895)
- 3- Ahkam'ul-Kur'an, Ebu'l Hasan Ali b. Musa el-Hanefi el-Kummî (ö. 305/917)
- 4- Ahkam'ul Kur'an, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahavi el-Hanefi (ö. 321/933)
- 5- El-Câmi' li-Ahkam'il Kur'an, Ebu Muhammed Kasım b. Esbağ el-Kurtubi (ö. 340/951)
- 6- Ahkam'ul Kur'an, Munzir b. Said el-Kurtubi (ö. 355/966)
- 7- Ahkam'ul Kur'an, Ebu Bekir Ahmed b. Ali el-Cassas er-Razi el-Hanefi (ö. 370/981)
- 8- Ahkam'ul Kur'an, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed Şafii el-Herrâsî (ö. 504/1110)
- 9- Ahkam'ul-Kur'an, İbnu'l Arabi Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah el-Maliki (ö. 543/1148)
- 10- Ahkam'ul-Kur'an, Abdülmün'im b. Muhammed b. Feres el-Ğırnati (ö. 597/1200-12001)
- 11- el-Me'sur an Malik fi Ahkam'il-Kur'an, Ebu Muhammed Mekki b. Hammuş el-Kaysi el-Endelûsi (ö. 437/1045)
- 12- Tehzibu Ahkam'il Kur'an, Cemaleddin Mahmud bin Ahmed İbnu's-Sirac el-Konevi el-Hanefi (ö. 777/1375)
- 13- el-İklil fi İstinbatit-Tenzil, Celaleddin es-Suyuti eş-Şafii (ö. 911/1505)
- 14- Tefsiratu'l-Ahmediyye, Ahmed b. Ebi Said el-Hindi el-Hanefi Molla Ciyun (ö. 1130/1718)
- 15- Neylu'l-Merâmmin Tefsiri âyatil-Ahkam, Seyyid Muhammed Sıddık Hasan el-Buhari (ö. 1307/1889)

16- Revaiu'l-Beyan TefsiruÂyâtî'l-Ahkam, Muhammed Ali Sâbunî el-Hanefî (ö. 1442/2021) (Kâtib Çelebi, 2021)

2.1. TehanevininAhkamu'l-Kuran'ı

Ahkamu'l-Kuran'a dair, Eşref Ali Tehanevi de yeni bir eser kaleme almak istemiştir. İlk Başlarda Hanefî mezhebinin Kur'an'dan delillerini içermesi fikriyle esere “*Delâ'ilü'l-Kur'ân'alâmesâ'ili'n-Nu'mân*” ismi uygun görülmüş. Ardından konu daha genişletilerek, Kur'an'dan istinbat edilen; İtikad, Fıkıh, Usul, Ahlak, İrşad, Tasavvuf ve önceki alimlerin kitaplarında yeterince bulunmayan güncel meselelerle alakalı hükümleri ihtiva etmesinden, eserin adı “*Ahkâmü'l-Kur'ân*” olarak değiştirilmiştir. (Tehânevî) Cemil Ahmed Tehanevi, Çalışma metodunun değiştirilmesi ve ahkam ayetlerde daha kapsayıcı bir yol izlenmesi fikrinin Muhammed Şefî' den kaynaklandığını, bundan ötürü hocaları Eşref Tehanevi'nin çalışmayı daha genişlettiğini şöyle ifade etmektedir:

“Kitabın içeriği, ilk başlarda sadece Hanefî fikhının delillerini içerirken, sonradan Allah'ın kitabından çıkarılması mümkün olan tüm meseleleri kapsamı üzere değiştirildi. Bu Müftî-i A'zam'ın (Muhammed Şefî'), hocamızın hastalığında yanlarında bulunup, hocamızın da kendisine, ayetlerden; tasavvuf, usul ve edep hükümlerini açıklamasından kaynaklanıyordu. Kendisi de çalışmasında bu metodu izledi ve kitabın konusunu; fıkıh, usul, fûru', tasavvuf, edep ve bunlar dışındaki hükümleri kapsayacak daha geniş bir çalışmaya dönüştürdü” (Tehânevî)

Muhammed Şefî' eserin isminin “Ahkamu'l-Kuran” olarak değiştirilmesini, kendi yazdığı kısmın mukaddimesinde şöyle açıklıyor:

“Çalışmanın başında hedef içtihadî meselelere taalluk eden ve Ebu Hanife'nin tercih ettiği delilleri beyan etmektir. Bundan dolayı kitap ilk başta “*Delâ'ilü'l-Kur'ân'alâmesâ'ili'n-Nu'mân*” şeklinde isimlendirilmişti. Ancak ben kitabı yazmaya başlayıp, kitabın telifi için Hocamın yanından ayrılmadığımda, hocam bana Gerek Mezhep imamı arasında ihtilaflı olan, gerekse günümüz Müslümanlarına açıklama ihtiyacı duyulan ahkam ayetlerini daha geniş şekliyle açıklamaya başladı. Bunun neticesinde çalışmamızda Kuran'ın (birçok yönüyle) ahkâmını içeren ayetler toplandı.” (Muhammed Şefî' Osmânî, 1992)

Şeyh Tehânevî bizzat kendisi bu telifi yapmayı arzu etmişti. Ancak ömrünün son yıllarında olması hasebiyle yaşlılığı, hastalanması, gücünün azalması ve bir de bu çalışmanın en erken vakitte tamamlanmasını arzu etmesi gibi sebeplerden ötürü bu eserin telifini kendi öğrencilerinden bu alanda yetkin dört öğrencisinin bulunduğu bir komisyona dağıtmayı uygun gördü:

- 1- Zafer Ahmed Tehânevî(Fâtîha'dan tevbesûresinin sonuna kadar)
- 2- Cemîl Ahmed et-Tehânevî (YûnussûresindenFurkânsûresinin sonuna kadar)
- 3- Muhammed Şefî' Diyûbendî (ŞuarâsûresindenHucurâtsûresinin sonuna kadar)
- 4- Muhammed İdrîsKandehlevî (Kâfsûresinden Kur'an'ın sonuna kadar) (Tehânevî, 1992)

Tehânevî öğrencileri tarafından başlanan bu çalışmaya çok fazla önem veriyordu. Onların yazdıklarına bakıyor, tashih gereken yerleri kendilerine belirtiyordu. Bunun yanı sıra devamlı kitabın nasıl daha faydalı olacağını düşünüyordu. Kur'an'ı tilavet ederken ya da ayetlerin manasını düşünürken, ayetlerden çıkarılması mümkün olan ince bir hüküm Aklına geldiğinde, öğrencilerinden hangisinin yazdığı kısmı ilgilendiriyorsa onu o öğrencisiyle paylaşırdı.

Öğrencileri de bunu yazdıkları kısma ilave eder, bu bilgiyi destekler mahiyette deliller sunar ve konuyu genişletirlerdi. Bu konuda aktarılan şu hadise çok önemlidir:

Vefat Hastalığının son zamanlarında kendisi defalarca; yatağının üstünde uzanmış, gözleri kapalı iken, birden gözlerini açıp gözleriyle öğrencisinin çalıştığı odaya bakıp "Şeyh Müftü Muhammed Şefi' nerede?" diye Sormuş. Muhammed Şefi' hocasının bulunduğu yerde başka bir odada kendisine verilen kısmı yazmakla meşguldü. Öğrencileri Muhammed Şefi' çağırdılar. Tehânevi kendisine "Az önce falan ayetten falan meselenin hüküm olarak çıkarılabileceği aklıma doğdu" demiş. Muhammed Şefi' hocasının söylediklerini notları arasına yazar, bahsettiği konuyu ilgili ayetin tefsirine ekler. Tehânevi, Hasta yatağında, vefatına sebep olan hastalığına rağmen, Ahkamu'l-Kur'an çalışmasına önem vermiş, onu düşünmüştür. (Tehânevî, 1992)

Öğrencileri, hocalarının en büyük temennisi olan bu kıymetli eseri, ancak onun vefatından sonra tamamlayabilmiştir. Muhammed Şefi' ve Muhammed İdrîsKandehlevîkendilerine verilen kısımları tamamlamış. Zafer Ahmed Tehânevî de Fatiha'dan Nisâ sûresinin sonuna kadar olan bölümü tamamlamıştır. Cemîl Ahmed Tehânevî ise kendisine verilen kısmın Yunus suresinden Nahl suresinin sonuna kadar olan kısmını yazmış, geri kalan kısmını ise ancak hayatının son yıllarında tamamlayabilmiştir. Yıllarca eser müsvedde olarak kalmış. Ardından Şibbir Ali Tehânevi tarafından yazılanların korunması için; Zafer Ahmed Tehânevî, Muhammed Şefi' Diyûbendîve Muhammed İdrîsKandehlevî'ninyazdıklarını basmıştır. Daha sonrasında "İdaret'ul Kuran ve'l-Ulumu'lİslamiyye" adında yayınevinin kurucusu olan Nur Ahmed, eseri daha derli toplu bir halde tam bitirilmemiş şekliyle beş cilt olarak basmıştır. (Karaçi 1413/1992) Bu baskıda Zafer Ahmed'in yazdığı kısım 1. ve 2. ciltlerde bulunmakta, 3. ve 4. ciltler Muhammed Şefi'in, 5. Cilt de Muhammed İdrîs'in yazdığı bölümleri ihtiva etmektedir. Daha sonra Cemîl Ahmed'in yazdıkları temize çekilmiş, Zafer Ahmed'in eksik bıraktığı bölümle (Mâide sûresindenTevbesûresinin sonuna kadar), Muhammed İdrîs'in noksan bıraktığı bazı yerleri, Abdüşşekûr et-Tirmizî tamamlamış ve Ahkâmü'l-Şur'ân'ın önceki beş ciltlik baskısına 6, 7 ve 8. ciltler eklenerek eser tamamlanmış şekliyle yayımlanmıştır. (1-8 cilt Lahor 1419/1998). (Tehânevî, 1992, Sifil, 2013)

2.2. Ahkâmü'l-Kur'ân Kitabının Yazılma Nedeni

Belirtildiği gibi Ahkamu'l-Kuran kitabının yazılma serüveni "İ'layı Sünen" adlı eserin yazılma serüveniyle benzerdir. Abdulfettah Ebu Güdde "İ'layı Sünen" adlı eserin yazılma nedenini şöyle ifade etmektedir:

"Bu kitabın telif edilmesinin ve telifiyle de övülmesinin sebebi şudur: Hint diyarında ehli hadis olarak isimlendirilen bir kısım insan ortaya çıktı. Bunlar Hanefî mezhebinin (Hanefî mezhebi ki geniş Hint kıtasının çoğunluğunun mezhebidir) birçok meselesinde, peygamberin hadisine muhalefet ettiğini, aynı şekilde Hanefîlerin kıyası, hadis üzerine öncelediklerini iddia ettiler. Bununla beraber kendisine tabi olunan imamların taklit edilmesini inkâr ettiler. Bir taraftan Hanefî fikhını, özelde de Ebu Hanîfe'ye dil uzattılar. Bu azınlık grubun iddialarını reddetme kabilinde bu diyarın büyük alimleri meydana çıktı. Birçok gözden geçirilmiş eserler telif ederek bunların bu davalarını boşa çıkardılar. Bu eserlerde Hanefî fikhının hadislere dayandırıldığını, hadisi (zayıfta olsa), kıyas üzerine öncelediklerini açıkladılar. Kaldı ki gerekli şartlarına uymasıyla beraber Kıyas, Kendileriyle amelin gerektiği şer'i delillerden bir tanesidir. Bu gayeyle telif edilen en seçkin eserlerden bir tanesi de bu kitaptır." (Zafer Ahmed Tehânevî, 1418)Hanefî mezhebi hakkında bazı yanlış intibalar söz konusudur. Birçok fikhî meselede aklı merkeze almaları, Hanefî fikhında delillerin şer'i naslara dayandırılmaması gibi bazı

noktalardan, Hanefî mezhebi bazı kesimlerce belli eleştiriler almıştır. Bu eleştirilerin neticesinde, Ebu Hanife'nin Kuran'dan delil olarak dayandığı ayetleri toplamak, hükümlerini açıklamak maksadıyla kitabın yazılma fikri Eşref Ali Tehânevi tarafından ortaya çıkmıştır. Bu yanlış intibanın giderilmesi düşünülmüştür. (İsmâîl Hüseyin, 2011)

2.3. *Muhammed Şefî'in Ahkâmü'l-Kur'an'ı*

Tehânevinin öncülüğüyle yazımına başlanılan “Ahkamu'l-Kuran” isimli çalışma, Tehânevinin öğrencilerinden bir komisyona tevdi edilmiş, burada Muhammed Şefî'e; Şuarâsûresinden Hucurâtsûresinin sonuna kadar olan kısım verilmişti. Bu çalışmada Muhammed Şefî'in yazdığı ciltler incelenecektir. Muhammed Şefî'in kaleme aldığı kısım, “İdaret'ul Kuran ve'l-Ulumu'l-İslamiyye” baskısında 3. Ve 4. Ciltlerde yer almaktadır. Toplamda 892 sayfalık Arapça bir çalışma olup, Kuran'ı Kerim'den ([Şuarâ](#) suresinden [Hucurât](#) suresine kadar olan) 24 suredeki ayetlerin Ahkamı açıklanmıştır. Muhammed Şefî, hocası Eşref Ali Tehânevi hayatta iken yazımına başlamış yalnız onun hayatında tamamlamaya güç yetirememiştir. Hocasının hayatında [Şuarâ](#), [Neml](#) surelerini ve Kasas suresinden birkaç ayeti tamamlayabilmiştir. Kendisine verilen kısmı ise hocasının vefatından yirmi altı sene sonra 19 Ramazan 1388 tarihinde tamamlamıştır. (Muhammed Şefî' Osmânî, 1992)

3. MUHAMMED ŞEFÎ'NİN AHKAMU'L-KURAN'DAKİ YÖNTEMİ

Muhammed Şefî'in “Ahkamu'l-Kuran” kitabında temel bazı özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler kitabın belli bir metotla yazıldığını göstermektedir. Müellifimizin Müftü ve Fakih olmasından ötürü de meselelere yaklaşımının ciddi ve ilmi bir şekilde olduğu görülmektedir.

3.1. **Sadece hüküm içeren ayetleri tefsir etmesi**

Müellif bütün surelerin ayetlerini tek tek açıklamıyor, bilakis hüküm içeren ayetlerin tefsirini yapıyor. Bu ayetlerdeki meseleleri ele alıp, her meselenin açıklamasını yapıyor. Bazen ayetin tefsirini yapmadan ve konuyu da özetlemeden, sadece ilgili ayetteki hükümleri mesele mesele ele almaktadır. Örneğin: “Hani bütün peygamberlerden; senden, Nûh'tan, İbrâhim'den, Mûsâ'dan, Meryem oğlu İsmâ'dan sadâkat sözü almıştık.” (Ahzab: 33/7.) “Ayette meseleler vardır: birinci mesele: Peygamberlerin sözü” şeklinde meselenin başlığını belirtir, meseleyi açıklar. Ardından “İkinci mesele: beş elçinin hususen isminin zikredilmesi ve özelliklerinin beyanı” bu meseleyi de açıkladıktan sonra “Üçüncü mesele: Hz. Muhammed her ne kadar en son gönderilen peygamber olsa da yaratılış bakımından önce olmasından ötürü diğer peygamberlerden önce zikredilmesi” şeklinde ayetteki meselelerin hükmünü açıklar. (Muhammed Şefî' Osmânî, 1992) Bazen de hüküm içeren ayetin tefsirini yaptıktan sonra bu ayet şu meselelere delalet eder şeklinde meselelerin açıklamasını yapar. Devamında da meselelerin özeti ya da faydalarını zikrederek meseleleri tamamlar. Örneğin: “Annelerinize benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış, evlâtlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır. Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir. Evlâtlıklarınızı babalarının soy adlarıyla anın. Bu Allah katında adalete daha uygun bir davranıştır. Eğer onların babalarını bilmiyorsanız o zaman kendileri sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Yanıldığınız hususta size günah yoktur, fakat bilinçli ve kasıtlı olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Allah çok bağışlayıcı ve ziyadesiyle esirgeyicidir.” (Ahzab: 33/4-5.) Müellif evvela ayetin tefsirini yapıyor, çocuk edinip, bunun öz evlat gibi değerlendirilmesinin cahiliye adetlerinden olduğunu, bir şeyi helal ya da haram kılmanın Allah'a mahsus olduğunu ifade ediyor, daha sonra “Ayete şu meselelere delalet etmiştir” diyerek meseleleri saymaya başlar: birinci mesele: “Hanımına ‘sen benim annemsin’ demesi üzerine

(hanımı) anne sayılmaz.” İkinci mesele: “Evlatlık edinilen (çocuk), hükümlerde öz evlatlara bitişmez” üçüncü mesele: “Baba ya da evlat ifadelerini (kendi baba ya da evladı dışındakilere) iddia yoluyla söylemek caiz değildir. Şefkatinden ötürü söylemesi caiz olmakla beraber hoş görülmemiştir.” Dördüncü mesele: “Kendi evladı dışındaki birine iddia etmek suretiyle olmadığı sürece, şefkat ettiğinden evladım demesi caiz olur.” şeklinde meselelerin başlıklarını zikredip, her başlıktan sonra meseleyi açıklar. Müellif ayetin tefsirini, kendisini kastederek “Aciz kul şöyle der” ifadesiyle meselelerin sonunda hükümleri özetleyerek tamamladığı gibi, bazen de ayetin tefsirini ziyadeleştirecek faidelerle de meseleleri tamamlamaktadır. (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992)

3.2. Farklı başlıklarla meseleleri başlıklandırma

Belli incelemelerin ardından görüldüğü üzere kitapta müellif çeşitli ifadelerle konuları başlıklandırmıştır. Bunlar aşağıda zikredildiği şekildedir.

3.2.1. Meseleyi Soru şeklinde başlıklandırma

Bu okuyucuda, meselenin hükmünü merak etmesi, bilgiyi önemli görmesi gibi etkiler oluşturmaktadır. Ya da okuyucuya buradaki hükümde ince bir farklılığın olduğuna işaret etmek içindir. Ya da hüküm içeren ayet bir şüpheyi ortadan kaldırmaktadır. (İsmâil Hüseyin, 2011)

1- Okuyucunun, meselenin hükmünü merak etmesi, bilgiyi önemli görmesi

“At eti hakkındaki söz, helal midir yoksa haram mı?” müellif bu başlık altında ilgili ayetin, at etinin Süleyman (a.s.)’ın şeriatında helal olduğuna işaret ettiğine, İslam’da da at etinin helal olduğunu söylemektedir. (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) Bu başlıkla müellif okuyucunun bu hükmü merak etmesini ve bilgiyi önemli görmesini arzu etmiştir.

2- Müellifin Hükümde ince bir farklılığın olduğuna işaret etmesi

“Kafirlerin hediyeleri hakkındaki söz, kabul edilmesi caiz midir yoksa değil midir?” bu başlık altında müellif kısaca şunları ifade eder: “Ayetten; müşriklerin hediyelerini şayet dini bir maslahat varsa reddetmenin müstehab olduğu çıkarılmaktadır. Peygamber efendimizde maslahatı esas alarak müşriklerden kiminin hediyelerini reddetmiş, kimininkini de kabul etmiştir.” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) Müellif bu konudaki rivayetleri ifade edip kafirlerin hediyelerinin kabul edilip veyahut edilemeyeceğini maslahatın belirleyeceğini ifade etmektedir.

3- Müellifin hüküm içeren ayetin bir şüpheyi ortadan kaldırdığına işaret etmesi

“Tövbenin kabulü için herhangi bir şart var mıdır?” müellif bu başlık altında “O, kullarından tövbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.” (Şûrâ: 42/25) Ayetindeki “kötülükleri bağışlayan” ifadesinden yola çıkarak; kulların büyüğüyle, küçüğüyle -Allah’a şirk koşmak dışında ki- tüm günahlarının, kulun tövbe etmesiyle Allah tarafından kabul edeceğini, kulun günahlarından da yalnızca Allah’ın rahmetiyle yada şefaathakki verilen herhangi bir şefaathakcinin şefaatiyle bağışlanacağını ifade etmektedir. (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) Bu meselede ayetin zahirinin umum ifade ettiğini ve meselede oluşan şüphenin ayet tarafından giderildiğini belirtmek için başlık soru şeklinde getirilmiştir.

3.2.2. Meseleyi reddiye kabilinden başlıklandırma

Muhaliflere reddiye kabilinden farklı başlıklarla meseleler açıklanmıştır. “Nikahtan önce boşama yoktur hadisine cevap”, “Meselede umum ve hususu ayırana cevap”, ya da “İnkarcıların şüphelerini giderme” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) şeklinde meseledeki muhaliflerin isimleri başlıkta zikredilmeden, reddiye kabilinden meseleler başlıklandırılmıştır. “Şafii’nin zevac ya da nikah lafızlarının şart koşulmasına istidlali ve (meselenin) cevabı”, “Cemel savaşıyla, Hz. Aişe’nin (r.a.) Basra’ya gitmesinin sebebi ve Rafizilerin Sıddıka’ya (Aişe) nispet ettiklerine reddiye” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) gibi başlıklarla muhaliflerin isimlerini vererek onlara reddiye kabilinden başlıklandırma yapılmıştır.

3.2.3. “Delil” ya da “istidlal” kelimeleriyle başlıklandırma

Müellifimiz hüküm çıkarılan meselelerin delillerini zikreder. Bu konuda Hanefilerin meselelerdeki delillerini de sunar. Bu yöntemle ele alınan kitabımız, yazımının ilk başlarında telif sebebi olarak zikredilen “Hanefilerin kitap ve sünnet gibi delilleri kullanma konusunda gayretli olduğunu ifade etmek üzere Hanefilerin delillerini toplama” düşüncesine de uymaktadır. (İsmâil Hüseyin, 2011)

1- “Delil” kelimesiyle başlıklandırma

Müellif; “Ebu Bekir ve Ömer (r.a.)’ın imametinin sıhhatinin delili” ya da “İhsar kanının yalnızca harem bölgesinde kesilebileceğinin delili” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) şeklinde meseleleri başlıklandırıp, bu başlıklar altında meselelerin delilini zikretmiştir.

2- “İstidlal” kelimesiyle başlıklandırma

İstidlal; delile nazar etmek demektir. (Bilmen) Müellifimiz; “Akrobaya nafaka vermenin vacip olduğuna dair istidlal” ya da “Kabir azabının istidlali” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) şeklinde meseleleri başlıklandırıp, bu başlıklar altında meselelerin delillerini incelemektedir.

3.2.4. “Tahkik” kelimesiyle başlıklandırma

Müellifimiz meseleleri Tahkik kelimesiyle başlıklandırırken; konuya dair var olan ihtilaftan ötürü, meselenin şüpheli olduğunu ve meselenin tahkik edilmesi gerektiğini düşünüyor. Bu düşüncesinden ötürü tahkik başlığı altında meseleleri ele almış, bu başlıklar altında meselelerin tahkikini yapmıştır. (İsmâil Hüseyin, 2011) “Tecelli kelimesinin anlamının tahkiki” burada müellif tecellinin Allah’a has olduğunu ifade etmektedir. Bu mesele şüpheli olup, alimlerin “Allah’ın isim ve sıfatları” konusunda ihtilaf etmiş olduğu bir meseledir. Bundan ötürü meselenin bu şekilde ele alınmasını uygun görmüştür. Müellif; “Ölülerin işitmesi meselesinin tahkiki” ya da “Fıtrat kelimesinin manasının tahkiki” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) gibi birçok meseleyi, tahkik başlığıyla ele almıştır. Bu başlıklardaki konular alimler tarafından ihtilaflı olup, tahkik edilmesi gereken meselelerdendir.

3.2.5. “Hanefilerin delilleri” gibi ifadelerle başlıklandırma

Bilindiği üzere kitap, başlangıcında Hanefi mezhebinin delillerini ifade etmek üzere telif edilmeye başlandı. Bundan ötürü Hanefi mezhebinin delilleri ve tercihleri müellifin kitapta sıkça işlediği mevzulardandır. Müellifimiz “Hanefilerin delilleri”, “Ebu Hanife’nin bu

meseleye cevabı”, “Hanefilerin görüşlerinin değerlendirilmesi” ya da “Meşhur Hanefi imamlardan sözün özeti” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) şeklinde başlıklar atarak, Ebu Hanife’nin ve Hanefilerin görüşlerini ele almıştır.

3.2.6. Meselenin hükmünü başlıkta belirtmek ya da belirtmeden başlıklandırma

1- Meselenin hükmünü başlıkta belirtmesi

Müellifimiz; “İmanı gizlemenin cevazı ve zaruret halinde gizlemesi” ya da “Dünyadaki afet ve hastalıkların tamamı günahlardandır” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) gibi başlıklarda olduğu gibi, meselenin hükmünü başlıkta zikretmiş, daha sonra bu başlığın altında o meselenin hükmünü açıklamıştır.

2- Hükmüne dair cevap vermeden meseleyi başlıklandırması

Müellif; “Lut kavminin amelini işleyenlerin cezası” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) başlığıyla hükmü zikretmeyip, meselenin hükmünü başlığın açıklamasında belirtmiştir. Bu tür başlıkların kitabımızda birçok örneği vardır. (İsmâil Hüseyin, 2011)

3.2.7. İki ayet arasındaki ya da ayet ve hadis arasındaki tearuzu gidermeye yönelik başlıklandırma

Müellifimiz, Tearuz olduğu düşünülebilen ayet ve hükümlerde, bu şüpheyi kaldırmak için çoğu yerde açıklama getirmiş ve tearuzun olmadığını ifade etmiştir. Bununla beraber Allah’ın kitabında tearuz söz konusu olmadığını ve yalnızca aklın mananın muradına ulaşmasındaki zayıflığından ötürü tearuzun ortaya çıktığını açıklamalarıyla göstermiştir.

1- İki ayet arasındaki tearuzu giderme

Müellif; “Her topluma elçiler gönderildiği konusuyla alakalı, ayetler arasındaki tearuzu ortadan kaldırma” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) bu başlığın altında, zahiren tearuz olduğu düşünülen; “Hiçbir ümmet yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun.” (Fâtır: 35/24) ayetiyle “(Bu kitap) izzeti büyük, rahmeti bol olan Allah tarafından ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde bulunan bir toplumu uyarasın diye indirilmiştir.”(Yasin: 36/6) ayetleri arasındaki tearuzu gidermektedir.

2- Ayet ve hadis arasındaki tearuzu giderme

Müellif; “İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor.” (Rûm: 30/41.) ayetinin ve ayetle aynı manayı içeren; dünyadaki sıkıntı, keder, kıtlık, hastalık gibi belaların dünyada işlenen günahlardan kaynaklandığını belirten hadislerin, “Dünya müminin hapisanesi, kafirinse cennetidir” hadisiyle beraber, müminin dünyada daha fazla bela göreceğini ifade eden sahih hadislerle zahiren tearuz ettiğini “Mü’min’in insanlar arasında en çok belaya duçar olduğuna işaret eden hadislerle, ayetteki (ortaya atılan) probleme cevap” başlığıyla belirtmektedir. Günahların; fesat, darlık, kıtlık, hastalık gibi şeylerin illeti olmayıp sebebi olduğunu ifade ederek, bu başlık altında (iddia edilen) tearuzu ortadan kaldırmaktadır. (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992)

3.2.8. Farklı konularla başlıklandırma

Farklı konulardan başlıklandırma yapılması şaşırtılacak bir durum değildir. Çünkü bu çalışma, Eşref Tehânevi'nin belirlemiş olduğu, “âyetlerden çıkarılan tüm hükümleri içermesi” gibi ilmi bir metoda dayanması göz önüne alındığında, meselelerin çeşitli konulardan başlıklandırılması gayet normaldir. Müellif; tefsir, hadis, usulü fıkıh, fıkıh, akide, ahlak, tasavvuf, toplumsal meseleler, edep, öğüt ve müellifin zamanıyla alakalı meselelere dair başlıklandırmalar yapmıştır.

1- Tefsir

Müellifin şu başlığında olduğu gibi: “Kur'an hem lafız hem manadır” (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

2- Hadis

Müellifin şu başlıklarında olduğu gibi: “İsrailiyyat hadislerinin doğruluk ve yalan dereceleri” ya da “Ka'b'ul-Ahbar'ın rivayetleri hakkındaki söz” (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

3- Usul-u fıkıh

Müellifin şu başlığında olduğu gibi: “Ehli sünnet ve'l-cemaat'in İcma-ı” (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

4- Fıkıh

Müellifin şu başlığında olduğu gibi: “Talep edilen bayana evlilik için bakmak caiz olur” ya da “Daru'l-harpte kumar meselesi” (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

5- Akide

Müellifin şu başlığında olduğu gibi: “Meleklerin, peygamber dışındakilerle konuşmasının caiz olması” (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

6- Ahlak ve hidayet

Müellifin şu başlığında olduğu gibi: “Korku ve ümidin bir arada olmasının hükmü” (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

7- Tasavvuf

Müellifin şu başlığında olduğu gibi: “Evliyanın kerameti haktır” (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

8- Toplumsal konular

Müellifin şu başlığında olduğu gibi: “Şöhret ve güzel övgüyü sevmek belli şartlarla caiz olur” (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

9- Edep konuları

Müellifin şu başlığında olduğu gibi: “Kadının yabancı bir erkeği özel övgüyle övmemesi edeptendir” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992)

10- İrşad konuları

Müellifin şu başlığında olduğu gibi: “Günahlar; vebal, fesat, aşırılık, veba ve bereketin kaçması gibi durumların sebepleridir” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992)

11- Müellifin zamanıyla alakalı

Müellifin şu başlığında olduğu gibi: “Hint Müslümanlarının, İngiliz ve Hint nüfuzu altında olmasının hükmü” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992)

3.2.9. Ayetleri fıkıh bablarıyla başlıklandırma

Müellifimiz “Bahsu’l-Kefaati’-n-Nikah” (Nikahta denklik konusu) ya da “Bahsu’l-İşhadfi’-n-Nikah” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) (Nikaha şahit tutma konusu) gibi ayete uygun başlıklarla çalışmasında fıkıh bablara yer vermiş, bu şekilde başlıklandırmalar yapmıştır.

3.2.10. Ayetle alakası olan konuyu kafiyeyle bir şekilde başlıklandırma

Eşref Ali Tehânevi’nin metodu olan kafiyeyle şekilde meseleleri başlıklandırma ve kafiye kullanımını, müellifimiz Muhammed Şefi’ çokça kullanmış, bu konuda hocasının yolunu takip etmiştir. “Keşfu’r-rayb an ilmi’l-ğayb”ya da “Aynu’l isabeti fi makamı’s-sahabeti” (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) gibi kafiyeyle başlıklarla meselelerin hükmünü ele almıştır.

3.3. Meselelerde kendi görüşünü belirtmesi

Bir meselede kendi görüşünü belirtmek, bir eklemede bulunmak ya da mesele hakkında bir tercihte bulunmak gerektiğinde; müellifimiz “Derim ki” “Aciz kul der ki” ya da “Biz deriz ki” şeklinde belirtir. Bu ifadeler Ahkamu’l-Kuran’da çokça kullanılmaktadır.

- 1- “Ben derim ki” ifadesini, müellif kendi sözünü metinden ayırmak için kullanmaktadır. Yeni bir şey ilave etmek, meseleye katkıda bulunmak gibi bir gaye de gütmektedir.
- 2- “Biz deriz ki” ifadesi müellifin kendisiyle beraber bir kısım alimin de sözlerini ortaya koymaktadır. Bu şekilde müellif kendi görüşünü diğer alimlerin görüşleriyle beraber birleştirip biz deriz ki ifadesini kullanmaktadır.
- 3- “Aciz kul der ki” ifadesini müellif bir alime reddiye vereceği zaman ya da yeni bir görüş ortaya koyacağı zaman kullanmaktadır. Bu şekilde Kibirden kendini arındırmak için, fazileti kendi nefesine değil, Allah’a nispet etmiş olmaktadır. (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992)

3.4. Farklı amaçlar için dipnotlar kullanma

Kitabın içerisinde taliklerle yetinilmemiş, farklı amaçlar için dipnotlarda kullanılmıştır. Bu amaçlar şunlardır:

- 1- Müellifin metinde zikredilen hadisin tahririni yapmak için dipnot kullanması

- 2- Müellifin metinde zikredilen hadisin senetlerini, alimlerin sened üzerine sahih ya da zayıf şeklinde genel hükümleriyle beraber zikretmesi
- 3- Müellifin metinde zikredilen hadis ravilerini cerh ya da tadil etmesi
- 4- Müellifin metinde zikredilen kapalılıkları açıklaması
- 5- Müellifin meselelerde zikredilen alimlerin bir kısmının görüşlerini açıklaması
- 6- Müellifin metinde zikredilen meselede muhalife reddiye atması ya da metindeki delilin takviyesini sağlaması
- 7- Müellifin metinde zikredilen Farsça metni Arapçaya tercümesi
- 8- Müellifin meselenin başında bazı mülahazalarda bulunması
- 9- Müellifin metinde zikredilen lafzın daha doğrusunu beyan etmesi (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

Bu sayılanlar Muhammed Şef'in Ahkamu'l-Kuran kitabının temel özellikleridir. Kitabın içeriğine dair temel bilgiler mahiyetindedir. Müellifin meselelere olan yaklaşımını ifade etmektedir.

3.5. Ahkamu'l-Kuran'da Fıkıh ve Usul Yöntemi

Müellifimiz; Kitap, sünnet, icma ve kıyas gibi asli delillerin yanı sıra, İstihsan, masalih-ı mürsele, sedduzeria', örf, sahabe sözü, şeru' men kablena ve İstishab gibi muhtelefunfi olan delilleride Ahkamu'l-kuran'da kullanmıştır. Hanefilerin usulünü benimseyen müellifimiz hükümleri bu deliller doğrultusunda çıkarmıştır. Meselelerin hükümlerini incelediğimizde müellifin Usul ve fûru da Hanefi mezhebini takip ettiğini açıkça görmekteyiz.

3.5.1. Kitap

Kur'an-ı Kerim, alimlerin fıkhi meselelerde kendisinden delil çıkardığı şeri' delillerden birincisidir. Müslümanlar arasında hüccet olduğuna dair herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Müellifimiz de Kur'an-ı Kerim'i diğer kaynaklara öncelemiş, birinci kaynak olarak ele almıştır. Kur'an-ı Kerim'in tanımı şöyle yapılmaktadır; "Kur'an-ı Kerim; Allah kelamı olup, Hz. Muhammed'e (s.a.s) indirilen, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı, mûciz bir kelâm olup, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâssûresiyle biten, bizlere tevâtürle nakledilen, Nazm ve manadır." (Taftazani, 2000, Alaaddin Buhari, 1997) Kuran delilinden çıkarılan Bazı hükümler şöyledir: "Kabir azabının, kitap ve sünnetle sabit olması" başlığı altında "Bu azap, onların sabah akşam sokulacakları ateştir. Kıyamet koptuğunda, "Firavun ailesini en şiddetli azabın içine atın!" denilecek." (Mü'min: 40/46.) Ayetinin hükümlerini açıklarken, bu ayet başta olmak üzere kitaptan kabir azabının varlığına delalet eden on ayeti delil getirmektedir. (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992) "Kıyametten önce İsa'nın (a.s.) inişi, Kur'an ve mütevatir hadislerle sabittir" başlığı altında; "Bilin ki, o kıyamete ait bir bilgidir. Sakın ondan şüphe etmeyin ve bana tâbi olun. Bu dosdoğru yoldur." (Zuhruf: 43/61.) Ayetinin hükümlerini açıklarken, ilgili ayetin nüzûlü İsa'ya dair delil olduğunu ifade etmektedir. (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992) Müellifimiz, çoğu hükmü Kur'an delilinden çıkarmış olup, Kur'an delilinden nice hükümleri de Gerek ayetlerin umumundan gerekse zahirinden yola çıkarak ortaya koymuştur.

3.5.2. Sünnet

Sünnet, Şeri' delillerden olup, Kur'an'dan sonra şariatın ikinci kaynağı olarak itibar edilmektedir. Muhammed Şefi' bu kaynağa önem vermiş, sahih hadisler başta olmak üzere birçok rivayeti delil olarak kullanmıştır. Sünnet'in tarifi; "Peygamberden Kur'an dışında sâdir

olan söz, fiil ve takrirlerdir” şeklinde yapılmıştır. (Şevkânî, 1999, Bilmen) Sünnet delilinden çıkartılan bazı hükümler şöyledir: Müellif, “Nikah konusunda nesepte denklığe itibar etmek sünnet ve icmayla sabittir” başlığı altında konunun sünnet deliliyle sabit olduğunu hadis rivayetlerini belirttikten sonra ifade etmektedir. Başka bir meselede de “Güzel lakaplarla lakaplandırmak sünnettendir” başlığı altında sünnetten delil getirerek meselenin hükmünü açıklamıştır. (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992) Müellif, vahid habere dair; “Hânelerinizde okunan Allah’ın âyetlerini ve hikmeti dilinizden düşürmeyin. Allah bütün incelikleri ve gizlilikleri bilir, her şeyden haberdardır.” (Ahzâb: 33/34.) ayetindeki hükümleri açıklarken, “Erkek ya da bayandan olsun Vâhid haberin kabulünün cevazı” başlığı altında vâhid haberle amel edileceğini ifade etmektedir. Müellif, Sünnet delilini asli delil olarak kabul edip, Kur’an’dan sonra en fazla sünnet delilinden hüküm çıkarmıştır.

3.5.3. İcmâ

İcmâ, Hanefilerin yanında şeri’ delillerden olup, hüküm çıkarmada muteber bir kaynaktır. Tanımı: "Hz. Muhammed ümmetinin (müçtehitler) onun vefatından sonraki herhangi zamanda dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmeleri" şeklindedir. (Serahsi, 1993, Zerkeşi, 2000, Bilmen) Müellif İcmâ deliline dair, Müziğin hükümlerini açıklarken “İcmâyla haram olan müzik” ve “İcmâyla mübah olan müzik” şeklinde iki başlık altında üzerinde icmâ edilen meseleleri ele almıştır. (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992)

3.5.4. Kıyas

Kıyas şeri delillerden olup, üzerinde ittifak edilen temel delillerdendir. Tanımı "Hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak, hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemek" şeklindedir. (Hallaf, Buhari, 1997, Bilmen, Apaydın, 2022) Kıyası hüküm çıkarmada delil kabul eden müellif, “Zeyd onunla evlenip ayrıldıktan sonra müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah’ın emri elbet yerine getirilecektir.” (Ahzâb: 33/37.) Ayetinden yola çıkarak, hükümlerde kıyasın sabit olduğunu “Kıyas delili ve hükümlerdeki sebeplerin itibarının sabit olması” başlığı altında ifade etmiş, Kıyas delilinin hüccet olduğunu, hücciyetine dair delilleri açıklamıştır. (Muhammed Şefi’ Osmânî, 1992)

3.5.5. İstihsan

Tanımı: "Müçtehidin bir meselede icmâ, zaruret, örf, maslahat, gizli kıyas gibi özel ve daha kuvvetli görünen bir delile dayanarak o meselenin benzerlerinde izlenen genel kuraldan ve ilk hatıra gelen çözümden vazgeçmesi ve hukukun amacına daha uygun bulduğu başka bir hüküm vermesi" şeklindedir. (Bilmen, Gazali, 1997, Bardakoğlu 2001) Şeri’ delil olup olmadığı üzerine ihtilaf edilmiştir. Hanefiler delil olarak kabul etmiş ve sıkça bu delili kullanmıştır. Müellifimiz de bu şeri’ kaynağı, hüküm çıkarmada birer delil olarak kabul etmiştir.

3.5.6. Masâlih-ı mürsele

Şeri delil olarak görülen ve hüküm çıkarmak için kullanılan bir kaynaktır. Tanımı: "Hüküm kendisine bağlanması ve üzerine hüküm bina edilmesi insanlara bir fayda sağlamasına ya da insanlardan bir zararı gidermesine bağlı olan şeriatın maksadını muhafaza eden maslahatlardır" şeklindedir. (Gazali, 1997) Müellif, Mescitlerde yapılan mihrapları, peygamber dönemi başta

olmak üzere, sonraki Raşid halifeler döneminde de görülmediğini, bu dönemlerden sonra meydana çıktığını ifade etmektedir. Hükmünün ne sünnet ne de bidat olduğu, yalnızca mübah olduğunu, bununla beraber mübah olmasının delilinin de maslahat-ı mürsele olduğunu belirtmiştir. (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

3.5.7. Seddüzerîa

Şeri delil olarak görülen, birçok meselede de kendisinden hüküm çıkarılan bir kaynaktır. Tanımı: "Kendi başına mübah olan bir fiilin şer'an sakıncalı bir sonuca götüreceğinden emin olunması veya bunun kuvvetle muhtemel bulunması sebebiyle yasaklanması" şeklinde yapılmaktadır. (Şevkânî, 1999, Zeydan, 1994, Dönmez, 2009)Müellif, "Sedduzeria'nın faydası ve mezheplerin konu hakkındaki tafsilatı" başlığı altında konuyu mezheplerin görüşlerini açıklayarak ele almaktadır. Bu konuda kötülüğe ulaştırıcı yolun da kötülük olduğunu ve engellenmesi gerektiğini ifade etmekte ve konuya dair örnekler vermektedir. Ebu Hanife'nin, İş'arı yani hedy kurbanının hörgücünden keserek işaret koymayı mekruh görmesi, kafirlerin ilahlarına sövmenin yasaklanması ve Hz. Ömer'in, altında peygambere biat edilen bir ağacı kestirtmesi gibi daha birçok örnekle; insanların haddi aşp, fitneye düşmelerinden korkulduğundan bu fiillerin engellenmesi istendiğini anlatmıştır. (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

3.5.8. Örf

Örf, "İnsanların örf edindiği ve kendisine devam ettiği söz, fiil, terk gibi durumlara" denmektedir." (Hallaf, Bilmen)Müellif, "Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımın birini seninle evlendirmek istiyorum" (Kasas: 28/27.) ayetinin hükümlerini açıklarken, Musa (a.s.)'a sunulan işi, vakti ve ücreti belli olmayan çalışma teklifine dair şöyle demektedir: "İş, vakti ve ücreti belli olmayan icâreler haddi zatında Ebu Hanife ve Şafii'ye göre sahih değildir. Ancak onlar bununla beraber, örfü delil olarak kabul etmiş, Örf ile tayin olunan herhangi bir şeyi, -belirli olmasa da- muayyen olarak kabul etmişlerdir." (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

3.5.9. Sahâbe sözü

Sahâbî, "İman etmiş olup örfen arkadaş denebilecek ölçüde Hz. Peygamber'le birlikte bulunmuş kimseyi ifade eder." Sahâbî sözü ise "Allah resulünün ashabından nakledilen, kitap, sünnette bulunmayan ve üzerine icmâ da edilmemiş olan şeri bir olaya dair verdikleri fetva ya da hükümlerdir." (Serahsi, 1993, Buhari, 1997, Taftazani, 1996, Hallaf, Apaydın, 2008)Müellif, müzik konusunda "Haram kılınmasına delalet eden Sahâbe sözleri" başlığı altında konunun delillerini göz önüne alırken, müziğin haramlığına işaret eden sahâbe sözlerine de yer vermiştir. (Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

3.5.10. Şer'u men kablênâ

Sözlükte "bizden öncekilerin şeriatı" anlamına gelen şer'u men kablênâ tabiri, fıkıh usulünde: "Hz. Muhammed'den önceki peygamberler vasıtasıyla bildirilen dinî hükümler." Şeklinde tanımlanmaktadır. (Zeydan, 1994, Dönmez, 2010)Müellif, "Bizden önceki peygamberlerin şeriatlarının hükmü" başlığı altında peygamberimizin güzel gördüğü, övdüğü şeylerin bizim de şeriatımız olduğunu ve onlara ittiba etmemiz gerektiğini ifade etmektedir. Süleyman (a.s.)'ın mektup yazarken adını mektubun başına yazma uygulamasını, peygamber (s.a.v.) yazdığı mektuplarda uygulamış ve bu uygulamayı devam ettirmiştir. Tasvirlerin Süleyman (a.s.)

zamanında caiz olup, Hz. Muhammed'in şeriatında ise yasak olduğunu ya da Musa (a.s.) zamanında nikahın belirsizlik üzere yapılması veyahut şahitsiz yapılmasının o zamanın şeriatına has olup, bizim şeriatımızda ise tayin ve şahid getirmenin şart olduğunu ifade etmiştir.(Muhammed Şefi' Osmânî, 1992)

3.5.11. İstishâb

Sözlükte “kısa süreli olmayan beraberlik, bir arada bulunma” anlamlarına gelen, sohbet kökünden türeyen İstishâb, fıkıh usulünde “Mazide sabit olan bir şeyin -değiştiği bilinmemekle- halen sabit ve baki olduğunu söylemekten ibarettir” şeklinde tanımlanmaktadır. (İbn Nüceym, 1980, Şevkânî, 1999, Bilmen) Müellif Hanefi olması hasebiyle istishâb delilini birer kaynak olarak kabul etmiş, hüküm çıkarmada da delil olarak kullanmıştır.

4. SONUÇ

Muhammed Şefi ilmi bir atmosferde, Ezheru'l-Hint olarak bilinen Diyûbend kasabasında dünyaya geldi. İlimle daha ufak yaşlarındayken tanıştı. Diyûbend Daru'l-Ulum'da İslami ilimler tahsilini tamamladı. Talebeliği sırasında nice kıymetli alimlerden dersler alıp, fetva ihtisasını da tamamlamasının ardından belli bir dönem Diyûbend Daru'l-Ulum üniversitesinde öğretim görevlisi olarak görev aldı. Daha sonralarda fetva makamına geçmesiyle de Müftü unvanıyla daha çok tanındı. Hatta şöyle ki kendisine “Müftüyü Âzâm-ı Pakistan” yani Pakistan baş müftüsü denildi. Tasavvufi terbiyeye önem verdi. Tasavvuf terbiyesi aldı. Erdemli, ilim sahibi, mürebbi ve öncü kişiliğinden ötürü birkaç silsileden hilafet de kendisine verildi. Hayatı boyunca birçok talebe yetiştirip, davet çalışmalarını da aktif bir şekilde yürütmüştü.

Muhammed Şefi hocası Şeyh Eşref Ali Tehânevi'nin görevlendirmesiyle yazımına başlanan Ahkamu'l-Kur'an eserinin telifinde yer aldı. Kendisi [Suarâ](#) suresinden [Hucurât](#) suresine kadar olan yirmi dört suredeki ayetlerin Ahkâmını açıkladı. Ahkam'ul-Kur'an alanında telif edilen bu eser, ilmi kıymeti yüksek olmakla beraber, içerisinde nice inciler içermektedir. Okuyucu fıkıh ve usul başta olmak üzere, diğer ilimlerden de nasibini almakta, kitap içerisinde nice faydeler elde etmektedir.

Kur'an'ın hükümlerini kendine has yöntemiyle açıklayan Muhammed Şefi', müftü ve fakih olması hasebiyle meselelere yaklaşımı itidalli olup, sadece Hanefi mezhebinin zikretmeyip, diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermiştir. Çoğu yerde meseledeki görüşleri gözden geçirmiş, meseleye dair kendi değerlendirmesini yapmıştır. Yöntem olarak belirli bir usul üzere eseri kaleme almıştır. Bunun yanı sıra mezhepte Hanefi olmasından ötürü usulde de Hanefi usulünü izlemiş, Hanefilerin hüküm çıkarmada şeri' delil kabul ettiği delilleri kabul etmiştir. Bu delillerle hükümler çıkarmış, bu hükümleri ilmi olarak açıklamıştır. Ayetteki hükümlerin zihinlerde oluşturmaları muhtemel şüphe ve problemleri detaylı şekilde ele alıp, oluşabilecek şüpheleri ortadan kaldıran müellif bunun yanı sıra fıkıh ya da akide meselelerinden özel birtakım meseleleri kafiyeli başlıklar altında münferit bir çalışmaymış gibi ele almaktadır. Kitap tüm bu özellikleriyle Ahkâmı'l-Kuran alanında özel bir yer tutmaktadır.

Son olarak şunu belirtmeliyiz ki, Ahkam'ul-Kur'an kitabı ilmi bir tahkik çalışmasına ve tercüme ihtiyacı duymaktadır. Bununla beraber Ahkamı'l-Kur'an'a dair, daha genel ve daha özgün çalışmalar yapılmalıdır.

5. KAYNAKÇA

Alaaddin Buhari, Abdulaziz b. Ahmed b. Muhammed. Keşfu'l-Esrar. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.

Apaydın, H. Yunus. "Kıyas". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 25. İstanbul: TDV Yayınları, 2022.

Apaydın, H. Yunus. "Sahâbî Kavli". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 35. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Bardakoğlu, Ali. "İstihsan". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 23. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Bayanunı, Muhammad Abu al-Fath. "Hüküm". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 18. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Bilmen, Ömer Nasuhi. Hukukı İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1. Basım, ts.

Cürcani, Ali bin Muhammed. Tarifat. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.

Dönmez, İbrahim Kâfi. "Sedd-i Zerâi". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 36. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Dönmez, İbrahim Kâfi. "Şer'u Men Kablenâ". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 39. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Gazali, Muhammed b. Muhammed. Mustasfa fi İlmi'l-usul. Beyrut: Müessesetu'r-risale, 1. Basım, 1997.

Hallaf, Abdulvahhab. Usulu'l-Fıkh. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 8. Basım, ts.

İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem. Lisanu'l-Arab. 15 Cilt. Beyrut: Daru's Sadır, 3. Basım, 1414.

İbn Nüceym, Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm. el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1980.

İsfahani, Rağip. Müfredat fi Ğaribi'l-Kuran. Beyrut: Daru'l Marife, 7. Basım, 2014.

İsmâil Hüseyin, Ahmed Hüseyin. Menhecü telâmîzi Hâkîmi'l-Ümme Eşref 'Alî et-Tehânevî fi't-tefsîr Kitâbü Ahkâmî'l-Ķur'ân nemûzecen. 1 Cilt. Umman: Daru'l Feth, 1. Basım, 2011.

Kâtib Çelebi. Keşfu'z-Zunun. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetu'l-Furkan li't-Türasi'l-İslami, 1. Basım, 2021.

Osmânî, Muhammed Şefî'. Ahkâmü'l-Ķur'ân. 5 Cilt. Karaçi: İdaret'ul-Kuran ve'l-Ulumu'l-İslamiyye, 3. Basım, ts.

Osmânî, Muhammed Şefî‘. Aḥkâmü’l-Ḳur’ân. 5 Cilt. Karaçi: İdaret’ul-Kuran ve’l-Ulumu’l-İslamiyye, 3. Basım, ts.

Serahsi, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed. Usulu’s-Serahsi. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. Basım, 1993.

Sifil, Ebubekir. “Zafer Ahmed Tehânevî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 44. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Şevkânî, Muhammed b. Ali. İrşadu’l-Fuhul. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.

Taftazani, Sadeddin Mesud b. Ömer. Şerhu’t-Telviḥ. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. Basım, 1996.

Tehânevî, Cemîl Ahmed. Aḥkâmü’l-Ḳur’ân. 3 Cilt. Lahor: İdaratu Eşrefu’t-Tahkik ve’l-Buhusu’l-İslamiyye, ts.

Tehânevî, Zafer Ahmed. Aḥkâmü’l-Ḳur’ân. 5 Cilt. Karaçi: İdaret’ul-Kuran ve’l-Ulumu’l-İslamiyye, 3. Basım, ts.

Tehânevî, Zafer Ahmed. I’lâü’s-Sünen. 22 Cilt. Karaçi: İdâretü’l-Kur’ân ve’l-ulûmi’l-İslâmiyye, 1418.

Türker, Ömer. “Mukâtil b. Süleyman”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 31. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.

Üzüm, İlyas. “Hüküm”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 18. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Zebidi, Muhammed Murtaza. Tacu’l-Arus. 40 Cilt. Kuveyt: Vuzeratı’l-İrşad ve’l-Enbiya, 1965.

Zerkeşi, Muhammed b. Abdullah. Bahru’l-Muhit. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2000.

Zeydan, Abdulkerim. el-Veciz fi Usuli’l-Fıkh. Kahire: Daru’t-Tevzi’ ve’n-Neşri’l-İslamiyye, 1. Basım, 1994.